

IV. ПІДЙОМ ЕКОНОМІКИ ЧЕРЕЗ ЯКІСТЬ КАДРІВ, НАУКУ ТА ІННОВАЦІЇ: ДОСВІД ТВОРЧОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЇ ПОЛІТЕХНІЗМУ У ПРАКТИЦІ ПЕДАГОГІВ ПОЛТАВСЬКОГО РЕГІОНУ

Валерій Лутфулін

ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ ЯК СКЛАДОВА ЦІЛІСНОГО НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Принцип цілісного підходу до організації навчально-виховного процесу, обґрунтований видатними педагогами XVII-XIX ст. Я. А. Коменським, Й. Г. Песталоцці, А. Дістервегом, К. Д. Ушинським знайшов плідну реалізацію й подальший розвиток у творчих пошуках відомих вітчизняних педагогів ХХ ст. З цієї точки зору Б. М. Наумов високо оцінює педагогічний досвід А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського, О. А. Захаренка [6, с. 9-10]. Цілком приєднуючись до такої оцінки, ми поширюємо її також на незаперечні педагогічні досягнення С. Т. Шацького і В. М. Сороки-Росинського.

Але принцип цілісності навчання і виховання в умовах масової шкільної практики запроваджується вкрай недостатньо, про що свідчать дослідження Б. В. Всесвятського, Н. Г. Дайрі, П. М. Ерднієва. Цей принцип, як зазначає Б. В. Всесвятський, при всій його важливості майже не знайшов відображення в сучасних працях з педагогіки [2, с. 91]. Актуальність зазначеної проблеми підтверджується багатьма авторами (І. Д. Бех, В. І. Лозова, Б. М. Наумов, В. А. Сластьонін та ін.). При цьому Н. Г. Дайрі підкреслює, що порушення принципу цілісності в будь-якій ланці педагогічного процесу негативно впливає на його результати.

Творчий досвід С. Т. Шацького, А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського переконливо свідчить про те, що невід'ємними складовими цілісного педагогічного процесу поряд з навчанням є колективна самообслуговуюча, суспільно корисна і продуктивна праця учнів, самостійне читання книг учнями у відповідності до їхніх інтересів, різноманітна позакласна (клубна) робота. При цьому зміст, методи і форми позакласної роботи максимально наближуються до інтересів дітей і відкривають широкий простір для організації різноманітної ігрової діяльності.

У досвіді В. М. Сороки-Росинського також представлені всі ці компоненти цілісного навчально-виховного процесу за винятком продуктивної праці, що зумовлювалось відсутністю в школі ім. Ф. Достоєвського відповідної матеріально-технічної бази. Вихованцям цієї школи, як зазначав В. М. Сорока-Росинський, "потрібні були майстерні, праця не тільки головою, але й руками, не просто навчання, а таке, яке б давало їм трудову кваліфікацію, відкривало їм шлях на заводи, на фабрики... А цього школа ім. Ф. Достоєвського не могла дати, хоч у неї були чудові викладачі, які змогли підготувати учнів старших двох відділень для вступу в будь-який технікум..." [8, с. 200-201].

Цілісний педагогічний процес, реалізований видатними вітчизняними педагогами ХХ століття, повною мірою підтверджує висновок К. Д. Ушинського про необхідність поєднання ігрової діяльності, праці, навчання школярів з педагогічно доцільною організацією їхнього життя. У цьому зв'язку К. Д. Ушинський у своєму головному творі "Людина як предмет виховання" зазначав: "Якщо всі ці чотири діячі – ігри, роботи, навчання і, нарешті, саме шкільне або сімейне життя дитини – спрямовані до однієї і тієї самої мети вивести людину на шлях вільної улюбленої праці, поставивши її вище від насолоди і страждань, так, щоб на користування першими вона дивилася, як на прикрасу головного, насолоду відпочинку, а на другі як на прикрі перешкоди, які треба подолати,

щоб працювати; якщо, говоримо ми, до цієї мети будуть спрямовані всі виховні сили, то вона не може бути не досягнута, бо досягти її означає тільки дати можливість правильно, не відхилившись убік, розвинути природній основі душі [9, с. 406]. У цьому висловлюванні К. Д. Ушинський підкреслює, що за названих умов виведення дитини на шлях вільної улюбленої праці в її майбутньому дорослому житті *не може бути не досягнуто*.

Надзвичайно широкий спектр видів соціально цінної діяльності учнів створює найсприятливіші умови для реалізації педагогічного принципу, якому, на думку П. Ф. Каптерева, має належати провідна роль в організації виховної діяльності школи. Сутність цього принципу полягає в тому, що *“...всі фізичні й духовні сили вихованця підлягають удосконаленню відповідними систематичними вправами”* [3, с. 216]. Водночас різноманітна діяльність, в якій учні можуть найповніше задовольняти й розвивати свої інтереси, нахили і здібності, надійно захищає їх від перевтоми. Найкращий відпочинок, як уважав акад. І. П. Павлов, – *“це зміна занять”* [1, с. 457].

В умовах цілісного педагогічного процесу успішно вирішується одна із найважливіших і найскладніших проблем діяльності школи: поступовий перехід від застосування примусових методів виховного впливу на морально та інтелектуально занедбаних дітей і підлітків до залучення їх на основі добровільності до соціально цінних видів діяльності.

“...І в старорежимній, і в ліберальній педагогіці, – підкреслював у цьому зв'язку В. М. Сорока-Росинський, – добровільність і примусовість розглядаються як два протилежні, взаємовиключні принципи. Але примусовість і добровільність можуть розглядатися й інакше, а саме як початкова і кінцева стадія одного й того ж процесу, в якому на перших порах справа ставиться за принципом обов'язковості й примусу, що впливає з нього, але потім мало-помалу переходять до добровільності, все більша і більша частина роботи надається вільному вибору вихованців, раніше обов'язкові для них види діяльності починають виконуватись уже добровільно, і, врешті, вільна ініціатива, самодіяльність і добровільна робота стають основою всього життя шкільного колективу” [8, с. 153-154].

Отже, актуальність проблеми запровадження принципу цілісності педагогічного процесу викликає необхідність глибокого науково-педагогічного осмислення і практичного засвоєння досвіду названих вище видатних вітчизняних педагогів. Цей унікальний досвід свідчить насамперед про те, що цілісність навчально-виховного процесу може бути досягнута лише на основі тривалих цілеспрямованих зусиль колективу педагогів-одномудців. Так, навколо С. Т. Шацького, якому належить пріоритет у цій творчій справі, згуртувався колектив талановитих співробітників (О. У. Зеленко, Л. К. Шлегер, В. М. Дем'янова, О. О. Фортунатов, К. О. Фортунатов).

Початок творчого педагогічного шляху С. Т. Шацького пов'язаний з організацією влітку 1905 р. дитячої колонії під Москвою. Восени 1905 р. він разом зі своїми однодумцями організував дитячий клуб у Бутирсько-Маріїнському районі м. Москви, вихованцями якого були діти робітників, ремісників і службовців. Першочергове завдання виховної діяльності клубу, на думку С. Т. Шацького, полягало в тому, щоб внести в життя дітей серйозні інтереси відповідно до їх віку. З цією метою застосовувалися різноманітні види діяльності: *“заняття у фізичному і хімічному гуртках, спільні читання й обговорення прочитаного, хорівий спів і танці, малювання, колективне відвідування театрів, музеїв, картинних галерей і т. ін.”* [5, с. 10].

Розгортання цілісного педагогічного процесу, як свідчить досвід С. Т. Шацького, нерозривно пов'язане зі створенням відповідної матеріальної бази для організації різноманітних видів діяльності вихованців. У 1906-1907 рр. при клубі були організовані школа для підлітків, що отримали початкову освіту, і добре обладнані майстерні. З активною участю московських робітників за проектом О. У. Зеленко був споруджений новий будинок клубу, що дозволило збільшити контингент вихованців клубу до 450 осіб.

На базі клубу було створено товариство “Сетлемент”, яке забезпечувало цілісність педагогічного процесу, поєднуючи дошкільну, шкільну і позашкільну навчально-виховну діяльність. Під тиском реакційних сил “Сетлемент” був заборонений; дозвіл на поновлення діяльності товариства під назвою “Дитяча праця і відпочинок” був отри-

маний лише в 1909 р. Розширюючи поле педагогічної творчості, С. Т. Шацький та його однодумці розробили проект Дослідної станції з проблем виховання дітей, яка поєднувала "всі вікові групи дітей і головні види роботи з ними, починаючи від дитячого садка й закінчуючи школою II ступеня, разом з роботою клубів, майстерень, дитячої бібліотеки й дитячої трудової колонії" [10, с. 419]. У 1911 р. вони заснували колонію "Бадьоре життя" в Калузькій губернії, що дало можливість організувати різні види сільськогосподарської праці дітей і підлітків.

Колонія "Бадьоре життя" стала осередком багаторічних творчих пошуків колективу талановитих педагогів, очолюваного С. Т. Шацьким. З року в рік зміцнювався і колектив вихованців колонії, старші вихованці були активними помічниками своїх наставників. У 1919 р. "Бадьоре життя" перетворилося в "науково-експериментальний центр Дослідної станції; тут випробовувалися нові методи навчання й виховання дітей, тут проходили практику молоді вчителі" [5, с. 14].

Тривалий процес становлення цілісного навчально-виховного процесу з багатьма подробицями представлений А. С. Макаренком у "Педагогічній поемі". Незважаючи на вкрай несприятливі матеріальні умови, він і його співробітники з перших днів існування колонії ім. М. Горького наполегливо залучали вихованців до самообслуговуючої праці та навчання. А. С. Макаренко так само, як і С. Т. Шацький, розумів гостру необхідність розвитку культурних інтересів осиротілих підлітків і юнаків. Цьому сприяло слухання й читання творів художньої літератури.

Великі труднощі у забезпеченні колонії продуктами харчування викликали необхідність залучення вихованців до активної сільськогосподарської праці. Ця важлива і складна ділянка педагогічного процесу була доведена до досконалості під керівництвом М. Е. Фере, кваліфікованого агронома і талановитого організатора трудової діяльності вихованців колонії. Найбільш рентабельною справою стало свинарство. У цьому зв'язку А. С. Макаренко писав: "Ось таке господарство, обладнане за останнім словом техніки, забезпечене кормовою базою, вже приносило нам великий прибуток і дозволяло жити більш або менш забезпечено. Ми вже мали можливість не тільки добре харчуватися й одягатися, але й посилено поповнювати наше шкільне господарство, бібліотеку, мали можливість побудувати й обладнати гарну сцену, ми за ці гроші придбали інструменти для духового оркестру, кіноапарат, все те, чого в 20-х роках ми не могли мати ні за яким кошторисом" [4, с. 192-193].

Важливим етапом в житті колонії ім. М. Горького став переїзд у Куряжську колонію, що була розташована під Харковом у колишньому монастирі. Як добре відомо, метою цього переїзду було врятування від моральної і фізичної загибелі 280 дітей. Ця мета захопила вихованців А. С. Макаренка і була успішно реалізована. "Блискавичним ударом Куряж був завойований. З непередаваною словами швидкістю й силою горьківцям вдалося підкорити своєму впливові куряжан" [7, с. 41-42].

Загальновідомими є успіхи комуни ім. Ф. Е. Дзержинського в організації промислової продуктивної праці вихованців. З цієї метою було створено матеріально-технічну базу для виробництва електросвердлильних інструментів і фотоапаратів. Висока рентабельність цих виробництв дала можливість виділяти значні кошти на реалізацію далеких перспектив в житті комунарів. Завдяки цьому, зокрема, могутнім засобом естетичного виховання стає сценічне мистецтво театральних колективів Харкова. Широке коло виховних завдань вирішувалось також у процесі підготовки й проведення літніх походів (у Крим, на Кавказ, у Москву і по містах Поволжжя).

Отже, висока результативність педагогічної діяльності колективів, очолюваних С. Т. Шацьким і А. С. Макаренком дає можливість зробити висновок про те, що трудова діяльність учнів є невід'ємною складовою цілісного навчально-виховного процесу.

Цілком очевидно, що глибоке осмислення й перенесення в навчально-виховний процес сучасної школи творчих надбань педагогічних колективів, організованих і згуртованих С. Т. Шацьким і А. С. Макаренком є складною проблемою не лише для керівників шкіл, але й для дослідників актуальних проблем теорії виховання й дидактики. Тому на першому етапі запровадження цілісного підходу до змісту, методів і організації навчально-виховного процесу в масову шкільну практику доцільно зосередити увагу на творчому використанні багаторічного досвіду очолюваного В. О. Сухомлин-

ським педагогічного колективу Павлиської середньої школи. У цьому контексті заслуговує на увагу також досвід роботи педагогічного колективу загальноосвітньої школи № 1 селища Червоний Донець Балаклійського району Харківської області. У цій школі під керівництвом В. І. Курочки в умовах сьогодення всупереч недостатньому фінансуванню потреб розвитку освіти створена унікальна навчально-матеріальна база, що забезпечує реалізацію принципу цілісності і сприяє досягненню “небачених результатів навчально-виховного процесу, повноцінного життя і підготовки молоді до подальших навчання і праці” [6, с. 9].

Список використаної літератури

1. Великие мысли великих людей. Антология афоризма в 3-х т. – Т. III. XIX-XX века / – М. : РИПОЛ классик, 2008. – 736 с.
2. *Всесвятский Б. В.* Проблемы дидактики биологии / Б. В. Всесвятский. – М. : Просвещение, 1969. – 240 с.
3. *Каптерев П. Ф.* Избранные педагогические сочинения / П. Ф. Каптерев / Под ред А. М. Арсеньева. – М. : Педагогика, 1982. – 704 с.
4. *Макаренко А. С.* Сочинения: в 7-ми т. – Т. 5 / А. С. Макаренко. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1958. – 559 с.
5. *Малышев М. П.* Педагогические воззрения и деятельность С. Т. Шацкого / М. П. Малышев, Д. С. Бершадская. – М. : Учпедгиз, 1958. – С. 5–24.
6. *Наумов Б.* Стратегія і тактика цілісного підходу в освіті України (науково-методичне забезпечення) / Б. Наумов // Рідна школа. – 2007. – № 1. – С. 9–13.
7. *Павлова М. П.* Педагогическая система А. С. Макаренко и коммунистическое воспитание учащихся / М. П. Павлова, В. Ф. Карманов. – М. : Высшая школа, 1988. – 287 с.
8. *Сорока-Росинский В. Н.* Педагогические сочинения / В. Н. Сорока-Росинский. – М. : Педагогика, 1991. – 240 с.
9. *Ушинский К. Д.* Вибрані педагогічні твори: У 2-х т.– Т. 1 / К. Д. Ушинський. – К. : Радянська школа, 1983. – 489 с.
10. *Шацкий С. Т.* Избранные педагогические сочинения / С. Т. Шацкий. – М. : Учпедгиз, 1958. – 432 с.

Максим Лутфуллін

ТЕХНІЧНА ТВОРЧІСТЬ УЧНІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

Школи і позашкільні заклади України мають великий досвід організації дитячої технічної творчості. У цьому зв'язку заслуговує на особливу увагу досвід клубної роботи в комуні ім. Ф. Е. Дзержинського, керівником якої був А. С. Макаренко. Талановитий педагог В. М. Терський, безпосередній організатор клубних занять у комуні, важливо-го значення надавав залученню вихованців до технічної творчості.

У комуні на початковому етапі її розвитку мали місце суттєві недоліки в організації клубної роботи. Як зазначав А. С. Макаренко, в цей час робота гуртків (драматичного, літературного, художнього та інших) не справляла належного впливу на виховання і розумовий розвиток комунарів [3, с. 104]. З метою виправлення очевидних недоліків в комуну був запрошений В. М. Терський, представлений А. С. Макаренко в повісті “Марш 30 року” в образі Перського: він “добре малює, пише вірші, вміє поводитися з усіма існуючими інструментами, знає правила всіх спортивних і неспортивних ігор, обізнаний з будовою всіх машин. Вражає ерудиція його в усіх галузях знання... Але ніколи Перський не виставляє напоказ своїх знань, завжди вони в нього виявляються нібито випадково, тому ні в кого він не викликає роздратування і нікому не набридає” [3, с. 104-105].

Головним осередком дитячої технічної творчості в комуні став гурток, названий “вільною майстернею”, робота якого міцно спиралися на наявні інтереси вихованців